

คุณค่าและความสำคัญของป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรือง

สภาประชาชนลุ่มน้ำอิง, 15 ก.ย. 63

ป่าฮิมอิง

แม่น้ำอิงตอนล่าง ไหลผ่าน 4 อำเภอของจังหวัดเชียงราย เริ่มตั้งแต่อำเภอเทิง อำเภอพญาเม็งราย อำเภอขุนตาล และลงสู่แม่น้ำโขงที่หมู่บ้านปากอิงใต้ อำเภอเชียงของ รวมความยาว 133 กิโลเมตร¹ ลักษณะสำคัญของภูมิประเทศและทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำอิงตอนล่างคือ เชื่อมกับแม่น้ำโขง ลำน้ำมีขนาดกว้างและลึกกว่าในตอนบนและตอนกลาง เป็นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำขนาดไม่กว้างนักมีภูเขาขนาดทั้งสองข้างซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดลำห้วยกว่า 86 สายที่ไหลลงน้ำอิง² และที่เป็นพื้นที่ที่มีเอกลักษณ์สำคัญคือการมีป่าชุ่มน้ำขึ้นอยู่ตลอดริมฝั่งแม่น้ำอิง

“ป่าชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนล่าง หรือที่คนท้องถิ่นเรียกว่า “ป่าฮิม(ริม)อิง” เป็นพื้นที่ที่มีความเป็นเอกลักษณ์ทางนิเวศวิทยาที่ผสมผสานระหว่าง ระบบนิเวศป่าไม้และระบบนิเวศแม่น้ำ จนกลายเป็นป่าที่มีลักษณะพิเศษหนึ่งของประเทศไทยคือ เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ (wetland) ประเภทป่าที่มีน้ำท่วมขังบางฤดูกาล (seasonally-flooded forest) โดยท่วมประมาณ 3 เดือนในฤดูน้ำหลากจากน้ำในแม่น้ำอิงผสมกับน้ำจากแม่น้ำโขงที่เอ่อขึ้นมาในป่า และขังตามหนองต่างๆที่กระจายอยู่ในผืนป่า ในบริเวณพื้นล่างของป่าที่น้ำท่วมถึงจะมีการทับถมของเศษซากอินทรีย์วัตถุหนา เหมือนกับป่าพรุน้ำจืดทางภาคใต้ ที่สำคัญสังคมพืชมีวิวัฒนาการการปรับตัวกับน้ำท่วมขังและสภาพแวดล้อม จึงพบพันธุ์ไม้เด่นที่เป็นไม้ที่ทนน้ำท่วมได้เป็นเวลานาน เช่น ข่อย ชุมแสง ซึ่งปกติเป็นไม้ที่โตช้า แต่ที่นี้พบขนาดลำต้นที่ใหญ่จำนวนมาก ประกอบกับมีเถาวัลย์ที่ทนน้ำท่วมขัง พืชชั้นล่างพบพวกผักกูด คลุ้ม จึงมีสภาพคล้ายป่าโบราณเป็นลักษณะที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ที่ไม่เคยพบในที่ใดมาก่อน ปัจจุบันพบว่าป่าชุ่มน้ำมีอยู่ 25 ป่า³ กระจายตัวอยู่ในทั้ง 4 อำเภอในลุ่มน้ำอิงตอนล่าง ซึ่งทั้งหมดเป็นป่าที่ชาวบ้านร่วมกันรักษาไว้เป็นป่าของชุมชนอย่างสอดคล้องกับระบบสังคมและวัฒนธรรมท้องถิ่น และนอกจากนี้พื้นที่ป่าชุ่มน้ำดังกล่าวยังไม่อยู่ในพื้นที่ที่มีสถานภาพป่าตามกฎหมาย ทั้งป่าสงวนแห่งชาติ ป่าอุทยานแห่งชาติ จึงไม่ถูกนับรวมเป็นป่าตามกฎหมายป่าไม้ อาจกล่าวได้ว่าเป็น “ป่านอกนิยาม” ทั้งตามตัวบทกฎหมาย และประเภทป่าที่มี

¹ วัดโดย Google Earth Pro เมื่อ 26 สค. 63 จากสะพานที่อำเภอเทิงถึงปากแม่น้ำอิง โดยรวมเอาหลง 1 แห่งที่ยังไม่ตัดขาดออกจากแม่น้ำอิงอย่างสมบูรณ์

² กลุ่มรักษ์เชียงของ. มปป. รายงานการสำรวจลำห้วยจากป่าดอยยาว.

³ สมาคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. 2563. รายงานการสำรวจเบื้องต้นถึงสถานภาพป่าชุ่มน้ำในลุ่มน้ำอิงตอนล่าง.

คุณค่าและความสำคัญของป่าชุ่มน้ำ

ป่าชุ่มน้ำมีความสำคัญอย่างมากต่อระบบนิเวศ รวมถึงเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนท้องถิ่น คือ 1) เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของปลาและสัตว์น้ำ โดยเฉพาะในช่วงน้ำท่วมจะเป็นที่หากิน วางไข่ และอนุบาลตัวอ่อนของปลาจากแม่น้ำโขงและแม่น้ำอิง ในช่วงหน้าแล้งปลาประจำถิ่นก็จะอาศัยอยู่ตามหนองและแม่น้ำ 2) เป็นที่อยู่อาศัยและพักหากินของนกอพยพในช่วงหน้าหนาว เนื่องจากมีหนองน้ำที่อุดมสมบูรณ์ในป่า 3) เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าหลายชนิดโดยจะมีลำห้วยหลายสายที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างป่าชุ่มน้ำกับป่าบกบนภูเขา จึงเป็นระบบนิเวศที่มีความสำคัญต่อพันธุ์พืช สัตว์น้ำ สัตว์ป่า รวมทั้งนกและแมลง 4) เป็นแหล่งอาหารทั้งพืช ปลา และแมลง 5) แหล่งสมุนไพร 6) แหล่งรายได้ 7) เป็นแก้มลิงธรรมชาติที่ช่วยป้องกันน้ำท่วมและน้ำแล้ง 8) เป็นแหล่งสันตนาการของชุมชน 9) เป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชน 10) เป็นแหล่งศึกษาและเรียนรู้ทั้งคนในท้องถิ่นและการศึกษาทางวิชาการ 11) เป็นแหล่งกักเก็บคาร์บอน

ในด้านพืช ป่าชุ่มน้ำมีพรรณพืชหลากหลายและเป็นเอกลักษณ์ เช่น ต้นช่อย ต้นชุมแสง ในป่าชุ่มน้ำบ้านทุ่งจ๋ามีพืชอาหารและพืชสมุนไพรกว่า 100 ชนิด ผักป่าเด่นที่พบในป่าเช่น ยอดเตา

ในด้านสัตว์ป่า พบว่ามีสัตว์ป่าจำนวนมาก โดยสัตว์ป่าสำคัญ เช่น นาก เสือปลา งูจงอาง ลิ่นชวา จากการสำรวจเบื้องต้นพบว่ามีแหล่งที่อยู่อาศัยของนากอย่างน้อย 10 จุด⁴ ในลุ่มน้ำอิงตอนล่างซึ่งเกือบทั้งหมดจะเป็นป่าชุ่มน้ำ จากผลการตรวจวิเคราะห์ DNA⁵ พบว่ามีนาก 2 ชนิด คือ นากใหญ่ธรรมดา และนากใหญ่ขนเรียบ ทั้งนี้เป็นไปได้ว่าในลุ่มน้ำอิงตอนล่างอาจจะมีนากทั้ง 3 ชนิดที่พบทั่วไปในประเทศไทยเนื่องจากการตรวจ DNA ดังกล่าวใช้ตัวอย่างจำนวนจำกัด

จากการสำรวจพบนก 116 ชนิด⁶ เป็นนกอพยพ 65 ชนิด แบ่งเป็นนกอพยพในฤดูหนาว 35 ชนิด นกประจำถิ่นที่ประชากรบางส่วนมีการอพยพ 27 ชนิด และนกอพยพเพื่อสร้างรังและวางไข่ 1 ชนิด นกที่สำคัญ เช่น เหยี่ยวเล็กตะโพกขาว และนกกระสาแดง

4 สยามคมแม่น้ำเพื่อชีวิต. 2563. รายงานการสำรวจเบื้องต้นเรื่องนากในลุ่มน้ำอิงตอนล่าง.

5 CEG - Conservation Genetics (Worata Klinsawat and Wanlop Chutipong), Mekong Community Institute, and Living River Association. 2020. Example of Summary report of species identification and evolutionary history of Lutrinae from Ing River, Chiang Rai.

6 การสำรวจความหลากหลายของนกในพื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนปลาย เมื่อ 1-2 พ.ย. 61

ป่าชุ่มน้ำมีศักยภาพในการกักเก็บคาร์บอนเหนือดิน (above ground carbon) สูงโดยเฉพาะป่าไผ่ จากการสำรวจป่าชุ่มน้ำจำนวน 12 ป่า พบว่ากักเก็บคาร์บอนได้เฉลี่ย 13.58 ตันต่อไร่ ดังนั้นทั้ง 25 ป่า จำนวน ประมาณ 8,493 ไร่จึงสามารถกักเก็บคาร์บอนได้ถึง 115,335 ตันคาร์บอน

ป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรือง

ป่าชุ่มน้ำบ้านบุญเรืองเป็นป่าผืนใหญ่ที่สุดในจำนวนป่าที่ยังเหลืออยู่ ป่าบุญเรืองมีเนื้อรวมทั้งหมด 3,706 ไร่ แบ่งตามเขตการปกครองและการดูแลออกเป็น 3 ป่าซึ่งมีพื้นที่ต่อกัน คือ ป่าของบ้านบุญเรืองใต้ ม.2 ขนาด 1,473 ไร่ ป่าของบ้านบุญเรืองเหนือและบ้านภูแกง 1,113 ไร่ ป่าของบ้านต้นปล้อง 1,120 ไร่

ป่าบุญเรืองมีคุณค่ามหาศาล จากการศึกษาพื้นที่ป่าจำนวน 3,021 ไร่พบว่าประโยชน์ของป่ามีมูลค่า 125.7 ล้านบาทต่อปี โดยแบ่งเป็นประโยชน์ทางตรงในด้านแหล่งอาหารและวัตถุดิบ 14.3 ล้านบาทต่อปี ประโยชน์ทางอ้อม 111.4 ล้านบาทต่อปี ป่าบุญเรืองมีความหนาแน่นของต้นไม้ 122 ตันต่อไร่สูงกว่าเกณฑ์ของป่าเสื่อมโทรม ถึง 8 เท่า สามารถกักเก็บคาร์บอนได้ 17,247 ตันคาร์บอน หากป่าผืนนี้ถูกทำลายไปจะปลดปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์อย่างน้อย 79,536 ตัน

มีความหลากหลายทางชนิดพันธุ์ทั้งพืช สัตว์ป่า และสัตว์น้ำกว่า 271 ชนิด แบ่งเป็นต้นไม้ 60 ชนิด สัตว์ 211 ชนิด (ไม่รวมแมลง) กลุ่มสัตว์ที่พบมากที่สุดคือนกกว่า 90 ชนิด รองลงมาคือปลา 87 ชนิด (ไม่รวมปลาต่างถิ่น) สัตว์เลื้อยคลาน 13 ชนิด สัตว์สะเทินน้ำสะเทินบก 13 ชนิด และสัตว์เลี้ยวลูกด้วยนม 6 ชนิด มีพืชอาหารและสมุนไพร 102 ชนิด แบ่งเป็นพืชอาหาร 49 ชนิด พืชสมุนไพร 38 ชนิด และพืชที่เป็นทั้งอาหารสมุนไพร 15 ชนิด

ก้าวต่อไปของป่าบุญเรืองและเครือข่าย

ชาวบ้านบุญเรืองโดยเฉพาะหมู่ 2 ได้ร่วมกันรักษาป่าของตัวเองไว้อย่างเข้มแข็งจากการที่จะถูกภาครัฐนำไปใช้เพื่อเป็นพื้นที่รองรับเขตเศรษฐกิจพิเศษ โดยการสนับสนุนของหลายภาคส่วนทั้งองค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษา สื่อมวลชน และเครือข่ายประชาชนในกลุ่มน้ำอิงโดยเฉพาะสภาประชาชนลุ่มน้ำอิง การต่อสู้ของชาวบ้านบุญเรืองโดยกลุ่มอนุรักษ์ป่าบุญเรือง เป็นจุดเริ่มต้นสำคัญประการหนึ่งในการจตุรภาคในการศึกษาป่าชุ่มน้ำทั้งหมด รวมทั้งการวางแผนร่วมกันของหลายภาคส่วนในการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ ป่าชุ่มน้ำ และใช้ประโยชน์จากป่าชุ่มน้ำอย่างยั่งยืน กิจกรรมสำคัญอย่างหนึ่งคือการผลักดันการขึ้นทะเบียนให้พื้นที่ลุ่มน้ำอิงตอนล่างซึ่งรวมถึงป่าชุ่มน้ำทั้งหมดได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญระดับนานาชาติ โดยแบ่งเป็น 2 ระยะ ระยะแรกจะขึ้นทะเบียนเฉพาะเขตพื้นที่ป่าชุ่มน้ำ 7 แห่งของชุมชนที่พร้อม